

7. NÁROD SOBĚ: RYZÍ ČECHOVÉ A MODERNÍ NACIONALISMUS

Prorocké sny o konci nacionalismu, jimiž se opájeli politici i intelektuálové druhé poloviny 20. století, vzaly v Evropě po pádu železné opony za své. Svého krvavého vrcholu dosáhly v bývalé Jugoslávii. Návrat nacionalismu ve své agresivní a netolerantní podobě ale zároveň znovu nastolil již zdánlivě zodpovězenou otázku, kde tkví kořeny tzv. moderního nacionalismu. Většina evropských historiků dlouho věřila myšlence, že laboratoří nacionalismu byly malé evropské národy.¹⁾ Jejich oponenti, nejsilněji Benedict Anderson, však tuto europocentrickou představu odmítli a za kolébkou nacionalismu naopak začali považovat Jižní Ameriku přelomu 18. a 19. století, kde ohraňovaná a suverénní společenství důrazem na společné představy alespoň v proklamativní rovině překonala propastné sociální rozdíly. I oni ale vehementně odmítali uvažovat o existenci nacionalismu před koncem 18. věku a hlásali ideu, že se moderní nacionalismus rodí v souvislosti s osvícenským a racionalistickým sekularismem, s pádem víry jako hodnotového principu a spásonosné naděje, aniž by však nacionalismus krátkozrace chápali jako substituci náboženství.²⁾ V tomto uvažování jsou předmoderní společenství charakterizována tak, že jejich představy jsou ryze náboženské či dynastické. Teprve rozpad těchto představ, provázaný s novým, historickým pojetím času a s masivním rozvojem knihtisku, prý vytvořil vhodné podmínky pro vznik nacionalismu. Před nacionalismem tedy na jedné straně existují pouze představy o kulturní, resp. náboženské sounáležitosti, o vazbě k panovníkovi či k území s nepřesnými hranicemi, a na straně druhé xenofobie vůči sousedům a cizincům. V tomto ohledu kulturalistický přístup k nacionalismu překonává přístup sociálně deterministický, podle něhož moderní národy vznikají až tehdy, kdy mají vytvořenu úplnou nebo téměř úplnou sociální strukturu.³⁾ Právě v ní pak bývá hledán zásadní rozdíl mezi středověkým, resp. předmoderním národem a národem moderním, vzniklým v důsledku národotvorného procesu, jenž má samozřejmě i svoji kulturní a jazykovou povahu.

Andersonův důraz na rozhodující vliv tenké vrstvy vzdělců a ekonomicky aktivních „politiků“, kteří utvářejí a zprostředkovávají představy

a mluví za celé společenství, svým způsobem bezděky otevřel cestu k úvahám o nacionalismu před nacionalismem, tedy o společenstvích, v nichž úzká elita mohla již ve středověku etnicky, jazykově, ideologicky i politicky jasně definovat vlastní představy. Na příkladu české společnosti 14. a 15. století bych rád ukázal, že v daném případě můžeme mluvit o zformování nacionalismu, který v sobě nese již ryze moderní prvky a který není pouhým „nacionalismem před nacionalismy“: nacionalismus se v českém pozdně středověkém prostředí stává politickým programem, nacionální společenství se identifikuje jazykově i kulturně, uzavřené komunity se vymezující vůči jiným komunitám jak ve vlastním prostoru, tak mimo něj, politické a intelektuální reprezentace se stávají mluvčími celého společenství, jež v symbolické rovině zahrnuje celou sociální sféru, včetně většinového společenství venkovských illiterátů.

Úvahy o moderním charakteru českého nacionalismu a národního vědomí 14. a 15. století nejsou nijak nové. Poprvé s nimi v souvislosti s vývojem raně středověkých Čech přišel v šedesátých letech 20. století František Graus.⁴⁾ Na něj navázal František Šmahel studiemi o české anomálii a o formování národního vědomí v předhusitské a husitské společnosti.⁵⁾ Pod jejich vlivem se pak objevila celá řada dalších pokusů o vymezení českého národního vědomí, jež ale příliš nepřekročily již vymezený rámec.⁶⁾

Pro české prostředí hraje rozhodující roli velmi raná jazyková identifikace národního společenství.⁷⁾ Na rozdíl od staršího období, v němž se nejen v Čechách, ale i v celé středověké Evropě setkáváme jak s projevy nacionální xenofobie, tak se zemským či dynastickým patriotismem, povětšinou spojeným s kultem zemských světců, se v českém prostředí objevuje na přelomu 13. a 14. století zcela nové povědomí, založené na jazykové a kulturní sounáležitosti. Její podstatou přitom zůstává zřetelné vymezení se vůči Němcům žijícím v Čechách, resp. vůči „říšským“ Němcům za hranicemi Českého království, tedy v duchu potýkání se a stýkání Čechů a Němců, jak onen středověký princip přenesl do společenského vědomí třicátých a čtyřicátých let 19. století František Palacký.

DALIMILŮV NACIONALISMUS

Prvním výrazným reprezentantem jazykové a kulturní sebeidentifikace Čechů je anonymní český kronikář, tzv. Dalimil.⁸⁾ Autor veršované kroniky, jehož ztotožnění s konkrétní osobou se ukázalo být marné, byl

mluvčím soudobého českého politického národa, k jehož stavovskému sebeuvědomění došlo v poslední čtvrtině 13. století.⁹⁾ Dalimil byl typickým staromilcem. Jeho ostré kritiky směřovaly proti zavádění nových mravů, nové módy a nové rytířské kultury, reprezentované turnaji. Svoji českou rýmovanou kroniku psal pod vlivem sociálně politických konfliktů, jež v Českém království propukly po zavraždění krále Václava III. Podle Dalimilova názoru se český národ sebeidentifikuje na základě jazykové sounáležitosti osob, které jsou z hlediska nacionality charakterizovány právě svým jazykem. Ono jazykové společenství programově propojuje se starším pojetím národa, jehož základem byla sounáležitost osob žijících uvnitř jednoho státního celku a majících nad sebou jednoho panovníka (či jeho rod), který stál v čele státu-země. Zájmy českého politického národa jsou v jeho očích zájmy celé české země. Plnohodnotnou příslušnost k národu však Čechům zajišťuje až jejich jazykové společenství. Pojmy jako „česká řeč“ či „český jazyk“ pro Dalimila představují synonymum pro pojem český národ. Přitom příslušníky českého národa nejsou v jeho vnímání pouze politické elity, tedy česká šlechta, české duchovenstvo a český panovnický dvůr, ale spolu s nimi i jazykově čeští měšťané a jazykově čeští sedláci.

Protiněmecký osten, přítomný téměř na každé stránce kroniky, má své kořeny v hledání nové dynastie po vymření Přemyslovců. Dalimil přichází s apelem, že by Češi neměli hledat nového panovníka za hranicemi a že by si příštího krále měli vybrat ve vlastním společenství, protože cizí panovníci Čechům nikdy nepřinesli nic pozitivního. Dějiny, od prvopočátků, od příchodu praotce Čecha, mu v tom dávaly za pravdu. Němečtí panovníci vždy vystupovali jako nepřátelé, kteří se chtěli zmocnit české země. A pokud se někdy některý český král přiklonil k německým mravům a začal vyznávat německou kulturu, pak to vedlo, jako v případě Přemysla Otakara II., k jeho pádu. Program, s nímž Dalimil vystoupil, byl tedy programem ryze nacionálním. Příští panovník měl vzejít z domácího společenství. Právě z tohoto důvodu byla Dalimilova kronika využívána ve střetech o nového českého krále po smrti Ladislava Pohrobka a právě proto z ní byly extrahovány pasáže známé jako tzv. *Krátké sebranie z českých kronik*, jež měly legitimizovat volbu Jiřího z Poděbrad.¹⁰⁾ Dalimil šel dokonce tak daleko, že ve svém volání po domácím panovníkovi vystoupil s myšlenkou, že by snad bylo nejlepší zvolit si nového krále z řad selského stavu, čehož předobrazem bylo vyvolení si neurozeného knížete Přemysla Oráče: „Spíše oráč dobrým

40. Císař vstává na říšském sněmu před svatým Václavem, doprovázeným anděly.

knězem bude, / než taký Němec věrně s Čechy bude.“¹¹⁾ Důraz na vše domácí, na kulturní autonomii, u Dalimila souvisí s pocitem nebezpečí před vším cizím. Obranné mechanismy, jimiž se má řídit česká šlechta ve vztahu k cizím panovníkům, k cizí německé rytířské kultuře, k německým měšťanům, kteří si osobují neoprávněnou moc v království, mají posílit jazykově české národní společenství, jež se nachází ve stavu permanentního ohrožení. A právě uzavření se do sebe, posílení společenství zevnitř, může vést podle Dalimila nejen k jeho přetrvání, ale ve svém důsledku mu může navrátit postupně ztracené vědomí dominantního postavení v Českém království. Tato myšlenka se pak stane jednou z vůdčích idejí uvažování českých mistrů na pražské univerzitě v prvním desetiletí 15. století, kdy opět pod pocitem ohrožení německými mistry vystoupí s požadavky, jež budou směřovat k získání politické převahy, a to jak na univerzitě, tak v celé společnosti.

Zásadní otázka samozřejmě spočívá v tom, zda Dalimil odrážel širší společenské názory, či zda naopak sám za sebe formuloval představy, jež chtěl vnutit české politické reprezentaci, tedy zda sám konstruoval utvářející se společenství. Je pravda, že česká šlechta přijala ve druhé polovině 13. století německou literární kulturu za součást svého života. Na pražském panovnickém dvoře stejně jako na dvorech nejvýznamnějších aristokratických rodů byla pěstována rytířská poezie a kurtoazní lyrika.¹²⁾ Domácí šlechta si tedy německou kulturu nepochybně přivlastnila a identifikovala se s ní. Tato orientace se nejvýrazněji promítla v módních trendech, které v šlechtickém prostředí převažovaly v pojmenovávání nových hradů či ve výběru křestních jmen mužských i ženských potomků. I přes tyto jednoznačné kulturní trendy však v dvorském prostředí za vlády Václava II. nacionálně motivované spory propukaly, jak o tom svědčí mnohé zprávy *Zbraslavské kroniky*, jejíž autor, především Petr Žitavský, byl cisterciákem a českým Němcem uvažujícím v duchu zemského patriotismu.¹³⁾

Samotný dvůr měl ale jistě zájem nacionálně motivovaný politicky antagonismu utlumit, neboť panovníkovi i jeho rádčům bylo jasné, že nacionální argumentace namířená proti cizozemcům, proti cizím rádčům a německým měšťanům může vést k vnitřnímu oslabení státu a k potlačení dynamicky se rozvíjejícího hospodářského a sociálního života. Po vymření přemyslovské dynastie se ale situace zásadním způsobem změnila. Expanzivní politika, v níž v období vlády Přemysla Otakara II. a Václava II. našla část české šlechty uplatnění v rámci rakouské,

štyrské, korutanské, slezské, polské a uherské politiky, byla přerušena a česká šlechta zůstala ve svých mocensko-politických aspiracích odkázána na domácí prostředí. Vzestup stavovského sebevědomí, sledovatelný po celou druhou polovinu 13. století, vedl k tomu, že šlechta musela na počátku 14. století své mocenské ambice projevovat především v domácím prostředí, v konfrontaci s novými, cizími panovníky, stejně jako s osobami či sociálně vyhraněnými skupinami, které považovala za své potenciální konkurenty.¹⁴⁾

Proto se zdá být pravděpodobnější, že Dalimil nekonstruoval jazykově uzavřené společenství a že prostřednictvím své kroniky pouze dával historické argumenty pro nacionálně vyhraněný politický program, jenž se zrodil v prostředí české šlechty a potažmo i českého duchovenstva. Vyjádřením tohoto programu byly požadavky, které česká a moravská šlechta předložily v letech 1310–1311 novému českému králi Janu Lucemburskému.¹⁵⁾ Ony požadavky, včleněné do tzv. inauguračních diplomů, byly namířeny především proti cizincům. Šlechta se na králi snažila vymoci slib, že cizincům nebudou udělovány žádné zemské úřady a že cizinci nebudou zasedat v královské radě. Patriotický charakter měl i požadavek, aby se šlechta musela účastnit pouze obrany země, nikoli se však již podílet na expanzi za hranice, jež měla být vyhrazena výhradně zájmům panovníka. Ačkoli král Jan na šlechtické požadavky přistoupil, v praxi se jimi především v případě obsazování úřadů a povolávání cizích rádců neřídil. V téže politice pokračoval i jeho syn Karel a v prvních letech své vlády i Václav IV., kteří panovnickou politiku považovali výhradně za vladařskou doménu a v duchu univerzalistického uvažování se nemínili nechat šlechtou omezovat. Na druhé straně však oba plně respektovali pravomoci zemského soudu a především zemského sněmu, působících na principu, jenž umožňoval politicky se angažovat pouze osobám, jež na území království vlastnily svobodný nemovitý majetek.

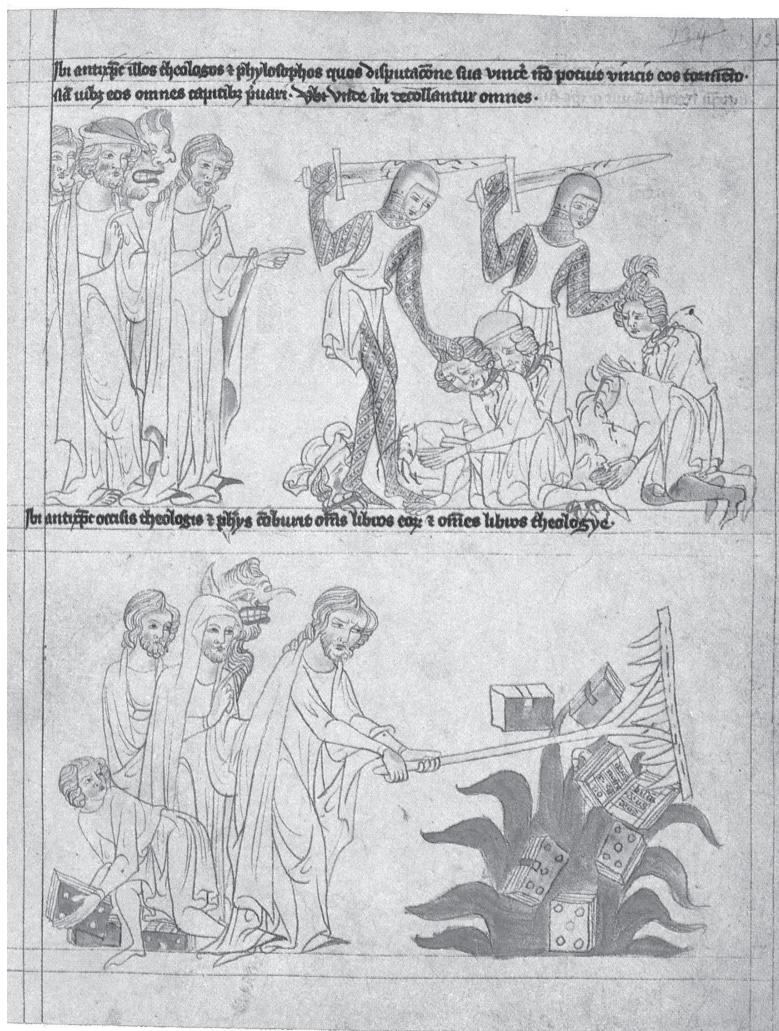
NACIONALISMUS VERSUS UNIVERZALISMUS

Jazykové aspekty do politických a kulturních požadavků začalo nově vnášet i vyšší duchovenstvo. Jako reprezentant jazykového patriotismu vystoupil v první polovině 14. století pražský biskup Jan IV. z Dražic,¹⁶⁾ jenž pocházel z mocného a starobylého panského rodu. Jan IV. z Dražic

se zasloužil o oživení přemyslovské tradice a prostřednictvím sbírání starších kronikářských textů využíval obdobně jako Dalimil historizující argumentaci. Prvky moderního nacionalismu založeného na jazykovém principu nesla jeho fundace kláštera augustiniánů kanovníků v Roudnici. Do nově založeného kláštera totiž mohly být přijímány pouze takové děti, jejichž rodiče byli etnickými Čechy.¹⁷⁾ Obdobným způsobem, opět v duchu jazykového a etnického nacionalismu, omezil studentské fundace o několik desetiletí později i pražský kanovník a scholastik Vojtěch Raňkův z Ježova. Podle jeho nařízení mohli využívat jeho nadaci pro studium v Paříži nebo v Oxfordu pouze takoví studenti, jejichž oba rodiče byli Čechy.¹⁸⁾

Desetiletí mezi roudnickou fundací a Vojtěchovými nadáními spadají do období vlády Karla IV. Král a později císař, jenž se pokusil z Českého království učinit centrální část říše a z Prahy skutečnou císařskou rezidenci, byl ve své podstatě vyznavačem křesťanského univerzalizmu, jenž měl nacionální tendence ze společnosti vytěsnit. Císař si byl ale zároveň vědom toho, že v českém prostředí panuje silný česko-německý antagonismus, a to jak v měšťanském prostředí, tak v řadách církve i šlechty. Z tohoto důvodu Karel IV. rozvíjel přemyslovské tradice, přihlásil se k archaickým korunovačním rituálům přemyslovských králů a nad veškeré zemské světce povýšil věčného panovníka sv. Václava. Spolu s posilováním zemského patriotismu se Karel zasazoval i o potlačování povědomí o existenci česko-německého napětí ve společnosti prostřednictvím literárních textů. Sám literárně činný císař například ve své verzi svatováclavské legendy na rozdíl od předlohy, tj. od legendy *Oriente iam solae*, vypustil nacionálně vyhocené líčený střet sv. Václava s císařem. To samé platí i pro dvorské kronikářství, na jehož produkci měl Karel výrazný podíl. Pokud čteme konkrétní pasáže o dvorském životě konce 13. a prvních desetiletích 14. věku v kronikářských dílech Beneše Krabice z Weitmile, Františka Pražského či Přibíka Pulkavy a pokud je porovnáme s jejich kronikářskými předlohami, pak je ono zamlčování existence nacionálního napětí na královských dvorech a útoků na Němce a cizince z řad českých dvořanů jednou z hlavních linií kronikářských textů, jež měly formovat domácí historické povědomí.¹⁹⁾

Tendence dvorských kronikářů, kteří se rozhodli vědomě o nacionálně motivovaných střetech mlčet, tedy byla zcela opačná než tendence Dalimilova, jenž se snažil národnostní spory vytknout před závorku. Jejich úzkostlivá snaha líčit harmonické soužití českého a německého

41. Antikrist nechává popravít učence a spálit jejich knihy.

etnika ale mohla být podmíněna i skutečností, že s mohutným rozvojem vernakulární literatury,²⁰⁾ české i německé, ve druhé polovině 14. století pronikala nacionálně vyhrocená témata i do literárních textů, především do legendistiky, kde bychom je dříve hledali až na výjimky marně. Možná se do této nové situace dostávala i pod vlivem skutečnosti, že mnohé české literární texty z doby kolem poloviny 14. věku, kdy můžeme mluvit přímo o boomu vernakulární (české i německé) literatury v Českém království, lyriky, rytířských eposů, ale i vzdělavatelských a náboženských textů, konkurovaly textům německým. Nejvýrazněji se nacionální tendence uplatňují ve 14. století ve svatopropských legendách, v nichž je zdůrazňován střet světce a zakladatele kláštera sv. Prokopa s německými opaty, kteří chtěli vytrhnout klášter z českých rukou a osadit ho cizími, německými mnichy. Vůči tomu však důrazně vystoupil Čech-Prokop a cizáky z kláštera vyhnal.²¹⁾ Takto pojaté legendy mohli čtenáři číst jako návod na řešení nacionálních problémů, obdobně jako mohli vnímat podobné pasáže v Dalimilově kronice či v líčeních o odporu vůči cizím rádcům na panovnických dvorech nebo vůči cizímu doprovodu dívek, jež se staly českými královnami.

Jednou z cest, jak v českém prostředí posílit univerzalizmus namířený proti nacionálním animozitám, bylo Karlovo založení pražského vysokého učení. Protože však Karel založil univerzitu jak z titulu římského, tak z titulu českého krále, je patrné, že se pokusil ideu univerzalizmu smířit s ideou zemského patriotismu. Dějinným paradoxem zůstává, že původně univerzalistický záměr vedl k prosazení nejdříve korporativních požadavků, jež univerzitu měly ochránit před okolním světem, a posléze k formulování programu ryze nacionálního, jenž Karlovy představy zcela rozvrátil. O tom, že Karel IV. zakládal univerzitu pro říši i pro České království, ve snaze přispět k rozvoji úrovně vzdělanosti, svědčí i skutečnost, že sám pro své účely a pro svoji dvorskou politiku a službu univerzitány nepotřeboval a že jejich služeb na rozdíl od polských králů, rakouských knížat či rýnských falckrabat vůbec nevyužíval.²²⁾

UNIVERZITA A ČESKÝ „JAZYK“

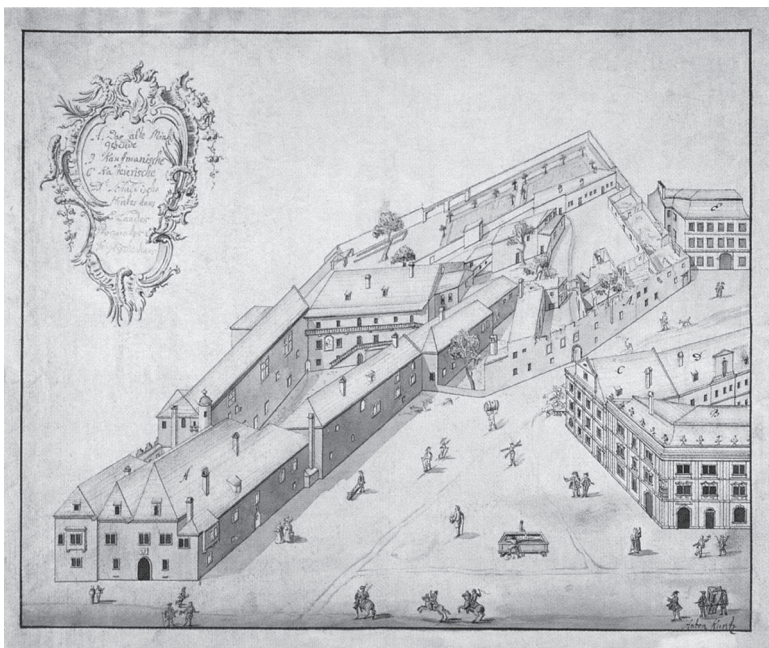
Proti univerzalistickým tendencím na univerzitě však začali záhy vystupovat reprezentanti české církve a posléze i české šlechty, kteří, byť spíše jedinci než celé obce, přijali univerzitu za vlastní. Jejich materiální podpora totiž směřovala výhradně k členům menšinového českého národa, kteří v prvních letech činnosti pražského vysokého učení stáli na okraji dění. První velká univerzitní fundace, mistrovské koleje nazvané po svém zakladateli Karolinum, ještě s největší pravděpodobností vycházela z ideje univerzální. V jeho zakládací listině patrně nebyl zakotven princip obsazování kolejních míst podle univerzitních národů. Protože však z organizačních důvodů univerzitní národy od šedesátých let 14. století zcela opanovaly běh univerzitního života, začaly se korporativní zájmy prosazovat i do obsazování univerzitních prebend. První střet na univerzitě v letech 1384–1385 býval ještě donedávna nazírán prizmatem nacionálního napětí na univerzitě. Novější výzkumy však ukázaly,²³⁾ že v pozadí celého sporu stál univerzitní kancléř a pražský arcibiskup Jan z Jenštejna, jenž využil nespokojenosti části českých mistrů, kteří mezi držitele kanovnických prebend v Karolinu a potažmo i v koleji Všech svatých, jež byla s Karolinem provázána, pronikali velmi ojediněle. A protože počet českých mistrů postupem doby pozvolna rostl (do roku 1409 však nepřesáhl jednu třetinu),²⁴⁾ hlásili se ambiciózní profesori o posty, jež by jim zaručily klidnou sociální existenci.

Pro rozvoj středověkého nacionalismu v českém prostředí je příznačné, že již během onoho sporu o kolejní místa v letech 1384–1385 použili čeští mistři argumentu, že Češi na univerzitě tvoří většinu, a že tedy mají právo na obsazování míst v kolejích. Jednoznačně si však museli být vědomi toho, že realita je zcela jiná. Ostatně i jejich oponenti na univerzitě argumentovali v roce 1385 obdobně a rovněž nepravdivě tvrdili, že naopak cizí národy přesahují počet Čechů desateronásobně.²⁵⁾ Nacionalismy, středověký i moderní, ale bývají slepé a pravda v nich nehraje žádnou roli. Stejným způsobem, tedy s odkazem na početní převahu, jež má legitimovat mocenské a politické požadavky, vystoupil o více než třicet let později právník Jan z Jesenice, jenž obhajoval vydání *Dekretu kutnohorského*. I jemu ale muselo být jasné, že nemluví pravdu, protože jen letmé nahlédnutí do velké posluchárny Karolina by každého muselo přesvědčit o opaku.

Samotný spor o místa v kolejích byl vyřešen pro všechny přijatelným kompromisem, jenž do jisté míry zvýhodňoval české mistry, kteří měli napříště obsazovat téměř polovinu prebend. Jiný spor, pro univerzitu významnější, o pravomoci rektora a reformě statut, byl ukončen uzavřením celouniverzitní dohody, tzv. *concordia nacionum*, podle níž měly být napříště řešeny spory na pražském vysokém učení smířícím způsobem, přičemž všechny čtyři národy, bez rozdílu v jejich početním zastoupení, měly mít rovný hlas. *Concordia nacionum*, jež nahrazovala původní univerzalismus, povýšila na základní zákon princip korporativní, vycházející z premisy každodenní spolupráce.²⁶⁾ Ta se pak naplnila v 90. letech 14. století a v prvním desetiletí století následujícího, kdy byly na jedné straně všechny známé spory mezi univerzitními národy řešeny smířcí dohodou a na straně druhé si univerzita jako celek reprezentovaná úzkou vrstvou přednášejících mistrů (*actu regens*) vydobyla privilegia, jež jí nadala právní samostatnosti a zvýšila její společenskou prestiž.

Rovněž reformní hnutí, jehož první ozvuky v Českém království shledáváme v osmdesátých letech 14. století, mělo původně univerzální charakter a podíleli se na něm jak domácí teologové a vzdělanci (Matěj z Janova, Tomáš ze Štítného), tak cizí mistři spjatí s pražským vysokým učním (Matouš z Krakova, Jindřich z Bitterfeldu, Mikuláš Magni z Javora). Původně se reformní hnutí koncentrovalo na problematiku katecheze duchovních i laiků, posléze se přesunulo k otázce eucharistické v podobě častého, každodenního přijímání svátosti oltářní.²⁷⁾ Pro ono rané reformní hnutí byla charakteristická jazyková pestrost, neboť církevně reformní texty byly psány jak v latině, tak ve formě překladů česky i německy. K nacionálnímu vyhrocení, spjatému s příklonem českých univerzitních mistrů k reformnímu programu, došlo až po odchodu cizích, německých univerzitních mistrů na nově zakládané univerzity, především do Heidelberku, či na církevní úřady mimo České království, v devadesátých letech 14. století. Ve stejné době pak především šlechtictví a posléze i měšťanství mecenáši vystupují s masivní podporou českého univerzitního tábora, jež na jedné straně vedla k vytvoření dostatku míst pro české studenty v kolejích a burzách²⁸⁾ a na straně druhé k založení agitačního centra v podobě Betlémské kaple, určené ke kázání v českém jazyce a personálně provázané s reformisty z *nacio bohemorum* na pražské univerzitě.

Střet o Viklefa na přelomu 14. a 15. století, jehož českými zastánci byli mistři Štěpán z Pálče a Stanislav ze Znojma, původně postrádal

42. Plán koleje českého národa, královny Hedviky a krále Václava.

nacionální podtext. Protože se však záhy ukázalo, že těmi, kdo hájí Viklefa, jsou výhradně členové *nacio bohemorum*, a těmi, kdo ho chtějí odsoudit jako kacíře a zakázat studium jeho spisů na univerzitě, jsou členové tří zbylých univerzitních národů, získal celý spor vyhraněný nacionální charakter. Po letech pak cizí mistři obviňovali Čechy, že hledali cokoli, čím by se od Němců odlišili, a když nemohli nic najít, tak sáhli po kacíři Viklefovi.²⁹⁾ Ačkoli se v těchto pohledech odráželo projektování přítomnosti do minulosti a ačkoli byly jejich prostřednictvím hledány argumenty pro tvrzení, proč pražské vysoké učení po roce 1409 ztratilo svůj předchozí lesk, bylo v nich ukryto zrnko pravdy: oxfordský mistr se vskutku stal oním dělítkem, jež postavilo české a německé mistry nesmiřitelně proti sobě.³⁰⁾

Až do roku 1408 však česká reformní strana postrádala jakýkoli nacionální program. Jejím ústředním tématem byla reforma církve. Na rozdíl od konciliaristů však čeští reformátoři hledali podporu k uskutečnění reformního programu na straně světské moci. Vedle Václava IV., jenž se k náboženským otázkám stavěl laxně a na politiku po svém sesazení z říšského trůnu, resp. po střetech s českým panstvem, do značné míry rezignoval, reformisté našli oporou na straně české dvorské šlechty, jež od konce století finančně přispívala k rozvoji *nacio bohemorum* (aniž by ale původně měla jakýkoli zájem na církevní reformě), a také na straně vzrůstajícího se etnicky českého pražského měšťanstva. I když až do roku 1408 neslyšíme o nějakém nacionálním napětí v pražských městech a i když nic nevíme o mocenském střetávání se pražských českých středních vrstev s německým patriciátem,³¹⁾ přesto ono vyostření vztahů a příklon k českým univerzitním reformistům v řadách nových českých politických elit dává tušit, že jakési latentní nacionální pnutí muselo v Praze přinejmenším doutnat.

Propojení zájmů českých mistrů se zájmy českých pražských měšťanů, podpořené vlivnou vrstvou českých šlechticů na dvoře Václava IV., vedlo ke zformulování programu, jenž si navenek kladl politické cíle, v argumentační rovině však díky mistrům vystupoval jako obranné a pro národ ochranné hnutí, jež mělo Čechům zajistit v Českém království jejich přirozená práva. Ústředním pojmem onoho programu se stalo *ryzí češství*,³²⁾ pojímané jak jazykově, tak teritoriálně a historicky. Podle Jeronýma Pražského mají být za ryzí Čechy považováni všichni obyvatelé království, od krále po rytíře, od rytíře po zemana, od zemana po sedláka, od arcibiskupa po kanovníka, od kanovníka po posledního

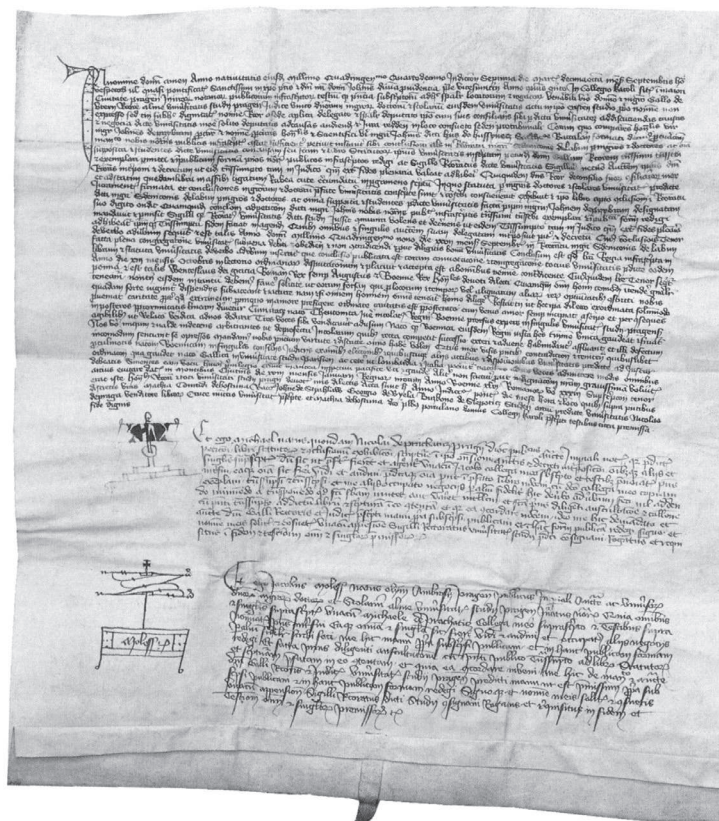
kněze, od purkmistra až po konšela a měšťana a od měšťana až po kteréhokoli řemeslníka.³³⁾ V danou chvíli však pravého Čecha nedefinuje na základě pokrevní linie, tedy ve vztahu k otci i matce, ačkoli tento etnický způsob vymezení národa, který se v téže době uplatňoval, téměř nepochybně znal. Každopádně namísto politického národa, který pro Dalimila představovala česká šlechta, staví národ, jenž zahrnuje všechny sociální vrstvy. Národní program není vázán na politické elity, ale stává se součástí národního snažení celé společnosti napříč sociálním spektrem. Ať už v ničem jiném, ale v tom je český středověký nacionalismus nacionalismem ryze moderním, nemluvě o utváření jazykově-etnického a posléze i vyhraněného náboženského společenství.

O pravých Čěších mluvil při obhajobě Václavova mandátu (*Defensio mandati*)³⁴⁾ i právník Jan z Jesenice. Podle něho se má král starat o výhody obyvatel svého království, ne o výhody cizinců. Z božského i lidského práva vyplývá, že král má moc vládnout v Českém království nad univerzitou a že jí může dávat statuta a může přijímat a odmítat jak cizince, tak domácí obyvatele, dbaje výhod domácích. Proto měl král i právo dát svým domácím obyvatelům na univerzitě tři hlasy a německému národu, jehož příslušníci se sjednotili, nechat ponechat pouze jediný hlas. Obyvatelé českého království, tedy praví Češi (*veri Bohemi*), laici i klerici, pak mají právo přijímat na základě královského darování výhody v radách a na předních a vládnoucích místech k posílení královské cti a důstojnosti. Je tedy spravedlivé, že král dal ve svém mandátu přednost českému národu, mistrům i scholárům, na univerzitě v konciliích, soudech, zkouškách, volbách a jiných univerzitních aktech, přičemž cizí národy (resp. německý národ) mají tento královský výrok pokorně přijmout. Na základě božského práva má totiž český národ řídit na pražské univerzitě cizí národy. V alegorickém vyjádření k tomu Jesenic dodává, že český národ má být v české zemi hlavou a nikoli ocasem, má řídit na univerzitě cizí národy a vládnout jim. Německý národ, který si osobuje prvenství a nadvládu nad českým národem, se tímto způsobem protiví královským příkazům a nemá být v žádném případě vyslyšen. K tomu pak Jesenic poněkud demagogicky dodává, že by německý národ jistě nechtěl, aby před ním měli Češi přednost ve Vídni nebo v Heidelbergu. A jestliže tedy Němci v Německu nechtějí, aby jim vládli Češi, tak Češi v Čechách nedělají nic jiného. Poté přesně v intencích *Dekretu kutnohorského* Jesenic přechází k argumentaci založené na inkolátu, tedy na „obyvatelském právu“. Pouze Češi jsou

pravými dědici království, a proto mají vládnout v Českém království nad cizími národy, jejichž příslušníci v Čechách inkolát nemají. Zde se Jeseníc opět zaštiťuje božským právem a dodává k tomu, že sám Bůh rozdělil jednotlivým národům jejich země, Čechy Čechům, Bavorsko Bavorům, Uhry Uhrům. K tomu pak přidává argument, vycházející z českých dějin, tedy že kdysi byli v Čechách usazeni pouze Češi, kteří mají nyní nabýt svých ztracených práv bez jakýchkoli překážek, jež jim činí a činili Němci. Pravým dědicem je tedy pouze ten, kdo se narodil českým rodičům a kdo pocházel z Českého království. Naopak ti, co se do Čech přistěhovali, dědici být nemohou. Z toho pak plyne, že cizinci mohou užívat jen omezených práv. Rozhodně však nemohou zasedat v úřadech a rozhodovat o chodu zemských institucí, v daném případě pražské univerzity.³⁵⁾

V Jesenicově argumentaci hrála jak vidno význačnou roli i minulost. Tím jako by se vracel k dikci Dalimilovy kroniky, jejíž autor rovněž pracoval s tezí, že minulost je legitimizací konání v přítomnosti. Podle Jana z Jesenice Karel IV. založil univerzitu pro Čechy a pro rozkvět Českého království. Proto je tedy zcela přirozené, že univerzitu musí spravovat domácí obyvatelé, tedy Češi. Cizincům má příslušet výhradně poradní hlas. Aby se ale, jako tomu bylo dříve, neoprávněně nezmocňovali vlády, jež jim nepřísluší, musejí být podřízeni rozhodování Čechů, tedy těch, kdo byli dříve ve svých právech, ač dle Jesenice v zemi i na univerzitě tvoří většinu, ukrácení. Ostatně Jesenice zde pouze navazoval na slova Jana Husa, jenž tvrdil, že Češi jsou ubožejší než psi nebo hadi, neboť nespravují své království, a to i přesto, že podle zákona božího i podle přirozeného práva by měli být prvními v úřadech ve své zemi, jako jsou Francouzi prvními v úřadech ve Francii a Němci ve svých zemích.³⁶⁾ Češi tedy podle nacionalistů počátku 15. století, kteří se ve své argumentaci v tomto ohledu nijak neliší od nacionalistů a národovůrců 19. a 20. věku, nechťeli nic jiného, než co jim přirozeně patří.

Na Starém Městě pražském, kde podle svědectví Jeronýma Pražského na základě jeho a Husova zásahu král do městské rady v roce 1408 jmenoval 16 Čechů a pouze dva Němce,³⁷⁾ o žádném odporu německé měšťanské menšiny vůči tomuto kroku neslyšíme. Naopak na univerzitě se německá většina pokusila změnám ohledně prosazení principů vtělených do *Dekretu kutnohorského*, který příznával nadproporční moc českým mistrům, zabránit. Její argumentace však nebyla nacionální, nýbrž univerzální, jak tomu bývá na straně většiny i v moderní době. Stávající

43. Opis Dekretu kutnohorského, ověřený rektorskou pečeti a notářským znamením.

zvyklosti před vydáním *Dekretu kutnohorského* Němci hájili starými právy stejně jako se oháněli onou svorností národů, *concordia nacionum*, jež měla zaručovat akademickou svobodu a rovnost hlasů. Důraz na stará práva a na složené přísahy, jež ve středověké společnosti v širším povědomí měly až sakrální charakter a jejichž porušení v sobě obsahovalo nebezpečí věčného zatracení, se však v prvních měsících roku 1409 objevuje i na české straně v řadách starších mistrů, kteří se cítili být mladými radikály vytlačeni na okraj dění. Právě v řadách těchto starších, názorově umírněných a tradicionalistických mistrů, kteří v euforii ledna roku 1409 vydání *Dekretu kutnohorského* ještě vítali, aniž by si plně uvědomovali jeho důsledky, se zrodil plán, jak nacionální spory vyřešit. Onen sedmibodový plán, tzv. *Ordinationes magistrorum Boemiae contra magistros Theotunicorum*,³⁸⁾ se intencionálně podobá plánům prezidenta Beneše na řešení sudetské otázky v roce 1938³⁹⁾ a nese všechny znaky moderních řešení etnických sporů. Jeho ozvuky nalézáme i v soudobých pramenech, u Mikuláše Tempelfelda a Ondřeje z Řezna, kteří tvrdili, že Václav IV. navrhl, aby se Češi a Němci střídali každého půl roku v akademických hodnostech.⁴⁰⁾ První návrh tohoto sedmibodového programu⁴¹⁾ je dokonalým otiskem *Dekretu kutnohorského*. Ve druhém návrhu se Čechům přiznávají dva hlasy a ostatním národům jeden, resp. Čechům tři a ostatním národům dva hlasy v jednotlivých univerzitních aktech, přičemž tento návrh je doprovázen vysvětlením, jež stejně jako dřívější návrhy na změny argumentuje počtem českých mistrů, v daném případě nepravdivým tvrzením, že českých mistrů je dokonce více než všech mistrů tří univerzitních národů. Třetí návrh počítá s tím, že bude univerzitní rok rozdělen na čtyři části, přičemž ve třech čtvrtinách by univerzitě vládlo *nacio bohemorum*, jež by mělo rektora a všechny děkany, a v jedné čtvrtině by tytéž funkce byly v rukou tří univerzitních národů. Čtvrtý návrh jde dalece za dekret a kloní se k paritě: český národ má mít dva hlasy, jeden pro národ český a druhý pro národ moravský, a ostatní tři národy rovněž dva hlasy, jeden pro národ polský a druhý pro národ všech Němců. Ona parita měla být ale omezena tím, že v případě rovnosti hlasů bude veškeré spory rozhodovat buď český mistr, zvolený všemi národy, nebo univerzitní kancléř, tedy arcibiskup, popřípadě jím delegovaný vicekancléř. Pátý návrh rovněž operuje s paritou, i když ve zcela jiném pojetí. Český národ měl být rozdělen na tři národy, přičemž měl zahrnovat území, jež patří ke Koruně české: jeden národ měli tvořit Pražané s univerzitáný původem z oblastí směrem k Moravě

44. Jan Hus jako kazatel.

a k Rakousům, druhý Moravané, k nimž se měli přiřadit všichni Slezané a osoby pocházející z východních oblastí, a třetí Plzeňané, k nimž přináležely osoby pocházející k bavorských území, která patří k Českému království. Poslední, čtvrtý národ, se měl skládat ze všech ostatních cizinců, přičemž každý z těchto čtyř národů měl mít jeden hlas. Šestý návrh pouze říká, že by se univerzita měla, v duchu zakládací listiny, řídit zvyklostmi panujícími na pařížské a boloňské univerzitě. Sedmý návrh pak můžeme vnímat jako úplnou rezignaci na *Dekret kutnohorský*, neboť se v něm pouze navrhuje, aby rektor a děkan artistické fakulty byli vždy voleni výhradně z řad *nacio bohemorum*, a pokud to nebude možné, tak aby tak byl volen alespoň děkan artistické fakulty. Oněch sedm návrhů tedy osciluje mezi maximalistickými a minimalistickými požadavky. Obdobně jako moderní spory ale ani spor o *Dekret kutnohorský* nemohl být vyřešen prostřednictvím kompromisních dohod a jejich místo nahradilo řešení mocenské ve formě zásahu krále Václava IV. Ten se po jistém váhání rozhodl v květnu roku 1409 jmenovat proti všem dřívějším univerzitním zvyklostem nového rektora a následně 28. června vyhnal ze země všechny univerzitány, kteří se spikli proti králi a království a kteří se odmítli podřídit *Dekretu kutnohorskému*.⁴²⁾

Pro český středověký nacionalismus a formování českého národního vědomí na jazykovém, zemském a historickém principu na počátku 15. století je rovněž charakteristické, že po vyhnání německých mistrů, resp. po secesi mistrů a studentů na již existující či nově založené univerzity, veškeré nacionální problémy a nacionální argumentace ustupují do pozadí. Husovo jásání nad odchodem Němců po uvedení *Dekretu kutnohorského* v život⁴³⁾ je euforickým opojením z vítězství, jež je velmi záhy vystřídáno sporem o Viklefa a reformu církve. Čeští mistři, kteří se stali na univerzitě většinou, přestávají argumentovat nacionálně a již nemluví o ohrožení českého jazyka a o přirozených právech ryzích Čechů, namísto nacionálních kategorií začínají argumentovat v kategoriích obecné církve a ryzího křesťanství.

REVOLUCE A NÁROD

Obrana národa a obrana českého jazyka jako výsostného výrazu češství se vrátí na scénu až v době nového ohrožení, v letech kostnického koncilu, resp. v letech křížových výprav, jejichž hlasatelé chtěli vyhubit české

kacíře až do kořenů. V onom obranném nacionalismu, namířeném proti Němcům, německým prelátům i knížatům, proti německému císaři Zikmundu Lucemburskému, ničiteli českého jazyka a národa, se opět vynoří na scénu jazykové společenství Čechů, nyní nově charakterizované nejen jazykem, ale i společnou kališnickou vírou.⁴⁴⁾ Ačkoli v obecné rovině Hus a jeho stoupenci po roce 1409 začnou stavět princip víry nad národ, přesto etnická netolerance neztratí v revolučních letech na síle. Pokud chtějí Němci zůstat v království, pokud chtějí nadále přebývat v kališnických městech, musejí se srovnat se svými spolubratry ve víře. Náboženská asimilace, která je v duchu husitského konfesionalismu považována za jediné možné řešení, tak ve svém důsledku vede k asimilaci etnické, jež se v letech po revoluci projeví téměř počestněním většiny původně etnický smíšených měst.⁴⁵⁾

V období revoluce se každopádně český nacionalismus, podmíněný oním obranným charakterem, vskutku stane vlastnictvím všech sociálních vrstev společnosti. K jeho rozvoji přispěli intelektuálové, kteří především prostřednictvím agitačních pamfletů rozpoutali novou nacionální vlnu. Její podstatu tvoří ochranný patriotismus a jazykově-náboženská sebeidentifikace. Český národ v oné mobilizační argumentaci získává až mesianistický nádech.⁴⁶⁾ Vyvolení českého národa v zápase o reformu církve je nejdříve v obecném povědomí potvrzováno vojenskými vítězstvími v revolučních letech a v porevolučních časech rozbitím katolického univerzalizmu prostřednictvím kompaktát, resp. uhájením existence národní monarchie za Jiřího z Poděbrad.

Ono povědomí o vyvolenosti českého jazyka a národa ale mělo i svá úskalí. Jedním z nich byl obranně-kritický přístup utrakvistů k německé reformaci, jenž vyústil v permanentní hledání specifického postavení v rámci reformačního hnutí.⁴⁷⁾ Ve skutečnosti však české národní vědomí a český nacionalismus postupem doby ztrácí svoji modernost, kterou získaly prostřednictvím zformování se jazykového společenství a nacionálně pojatého politického programu na počátku 15. století. Do konce 18. věku bude české národní povědomí přežívat pouze v podobě zemského patriotismu a bude vyhrazeno úzké vrstvě katolických vzdělanců.⁴⁸⁾ Anomálnost českého nacionalismu 14. a počátku 15. století byla v širším povědomí zapomenuta. A právě ono zapomnění způsobené i vytěsněním husitství po Bílé hoře, resp. jeho ahistorickým a účelově politickým zneužíváním v šedesátých letech 19. století,

v období první republiky a v padesátých a šedesátých letech 20. věku, vedlo k tomu, že český středověký nacionalismus začal být přehlížen a že mu historikové 20. století upřeli ryze moderní charakter, jenž mu ale ve srovnání s nacionalismy 19. a 20. století po právu náleží.

- 17) JIŘÍ KEJŘ, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, s. 54.
- 18) Podrobně VLADIMÍR BYSTRICKÝ, *Přehled dějin města Stříbra v době husitské*, Sborník Okresního muzea v Tachově 18/1983, s. 14-28.
- 19) *Codex iuris municipalis Regni Bohemiae*, díl 3: *Privilegia královských měst venkovských z let 1420–1526*, (edd.) JAROMÍR ČELAKOVSKÝ, GUSTAV FRIEDRICH, Praha 1948, č. 47, s. 65.
- 20) JIŘÍ KEJŘ, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, s. 235.
- 21) *Codex iuris municipalis Regni Bohemiae*, díl 3: *Privilegia královských měst venkovských z let 1420–1526*, č. 68, s. 104–105. Výnos zemského správce rovněž stvrzuje kutnohorským měšťanům jejich požadavek, aby nebyli Němci a jiní cizinci dosazováni jako konšelé či jako mincovní úředníci. Mimo to zemský správce obnovuje platy příslušející k městskému špitálu, kvůli „velikému nedostatku té chudiny špitálské“.
- 22) Ke svatovalentinskému sněmu srov. FRANTIŠEK ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, díl 3: *Kronika válečných let*, Praha 1993, s. 304-306.
- 23) JIŘÍ KEJŘ, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, s. 75-81.
- 24) *Codex iuris municipalis Regni Bohemiae*, díl 3: *Privilegia královských měst venkovských z let 1420–1526*, č. 114, s. 195.
- 25) *Codex iuris municipalis Regni Bohemiae*, díl 3: *Privilegia královských měst venkovských z let 1420–1526*, č. 114, s. 196.
- 26) JIŘÍ KEJŘ, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, s. 154.
- 27) K pohusitským majetkovým změnám v Lounech srov. JAN MAREŠ, *Císař Zikmund, lounské povětrí a pohusitské restituce*, *Porta bohemia* 5/2009, s. 117-134.
- 28) JIŘÍ KEJŘ, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, s. 244-245.
- 29) *Codex iuris municipalis Regni Bohemiae*, díl 3: *Privilegia královských měst venkovských z let 1420–1526*, č. 114, s. 197–198.
- 30) TOMÁŠ BOROVSKEÝ, *Kutná Hora 1437–1461*, s. 25.
- 31) TOMÁŠ BOROVSKEÝ, *Kutná Hora 1437–1461*, s. 24–25, předpokládá, že ti ze starých Horníků, kteří se objevují jako konšelé v mincovně či v městské radě, patří k rodinám, které z města nikdy neodešly.
- 32) FRANTIŠEK ŠMAHEL, *Pražská církevní provincie ve víru husitské revoluce*, *AUC – HUCP* 31/1991, č. 1, s. 107–115.
- 33) MARTIN NODL, *Dekret kutnohorský*, Praha 2010, s. 284–285.
- 34) ZIKMUND WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v XIV. a v XV. století*, Praha 1906, s. 686–687.

7. NÁROD SOBĚ: RYZÍ ČECHOVÉ A MODERNÍ NACIONALISMUS

- 1) Srov. ERNEST GELLNER, *Národy a nacionalismus*, Praha 1993; ERIC J. HOBSBAWM, *Národy a nacionalismus od roku 1780*, Brno 2000; antologie *Pohledy na národ a nacionalismus*, (ed.) MIROSLAV HROCH, Praha 2003.
- 2) BENEDICT ANDERSON, *Představy společnosti. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*, Praha 2008.

3) Například MIROSLAV HROCH, *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí 19. století ve srovnávací perspektivě*, Praha 1999.

4) FRANTIŠEK GRAUS, *Die Bildung eines Nationalbewußtseins im mittelalterlichen Böhmen (Die vorhusitische Zeit)*, *Historica* 13/1966, s. 5–49; TÝŽ, *Lebendige Vergangenheit. Überlieferung im Mittelalter und in den Vorstellungen vom Mittelalter*, Wien 1975; TÝŽ, *Die Nationenbildung der Westslawen im Mittelalter*, Sigmaringen 1980.

5) FRANTIŠEK ŠMAHEL, *Česká anomálie? Úvaha na okraj diskusí o modernosti českého „národa“ a českého „nacionalismu“ ve 14. a 15. století*, *Československý časopis historický* 17/1969, s. 57–68; TÝŽ, *Idea národa v husitských Čechách*, České Budějovice 1971 – v přepracované podobě a s reflexí moderního bádání srov. i nové vydání této knihy (Praha 2000). Nejnověji TÝŽ, *Die Nationes im Mittelalter*, in: *Die Präsenz des Nationalen im (ost)mitteleuropäischen Geschichtsdiskurs*, (edd.) Robert Maier, Hannover 2002, s. 35–43.

6) JAROSLAVA PEČÍRKOVÁ, *Staročeská synonyma jazyk a národ*, *Listy filologické* 92/1969, s. 126–130; JOSEF MACEK, *Sémantická analýza staročeského slova obec*, *Listy filologické* 97/1974, s. 89–100 (tato studie vyšla pod jménem J. Pečírkové); *Slova a dějiny*, Praha 1980, s. 146–148, 231–233; RAINER CHRISTOPH SCHWINGES, „Primäre“ und „sekundäre“ Nation – Nationalbewußtsein und sozialer Wandel im mittelalterlichen Böhmen, in: *Europa Slavica – Europa Orientalis. Festschrift für Herbert Ludat zum 70. Geburtstag*, Berlin 1980, s. 490–532; DUŠAN TŘEŠTÍK, *Moderní národ, politický národ vrcholného středověku, rané středověký gens a naše genetické software*, in: Týž, *Myslití dějiny*, Praha 1999, s. 100–120, 214–219.

7) Srov. pozoruhodnou knihu: PETER BURKE, *Jazyky a společenství v rané novověké Evropě*, Praha 2011, v níž autor hledá kořeny moderního nacionalismu v 15. a 16. století. Význam české anomálie však Burke nedoceníl.

8) Moderní edici připravili JIŘÍ DAÑHELKA, KAREL HÁDEK, BOHUMIL HAVRÁNEK, NAĎA KVÍTKOVÁ (edd.), *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*, díl 1–2, Praha 1988. Většinu odborné literatury zaobírající se Dalimilovou kronikou shrnují NORBERT KERSKEN, *Geschichtsschreibung im Europa der „nationes“*. *Nationalgeschichtliche Gesamtdarstellungen im Mittelalter*, Köln–Weimar–Wien 1995, s. 583–587; MARIE BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila (3) v kontextu středověké historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota*, Praha 1995, s vyčerpávajícím soupisem literatury, s. 397–434.

9) ZDENĚK UHLÍŘ, *Pojem zemské obce v tzv. Kronice Dalimilově jako základní prvek její ideologie*, *Folia historica bohemia* 9/1985, s. 7–32; STANISŁAW RUSOCKI, *Sredniowieczne narody polityczne środkowej Europy*, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 37–2/1985, s. 57–73; VRATISLAV VANÍČEK, *Předpoklady a formování šlechtické „obce českého království“ (zemské obce)*, *Mediaevalia historica bohemia* 1/1991, s. 13–55; JOSEF ŽEMLIČKA, „*Omnes Bohemi*“: *od svatováclavské čeledi ke středověké šlechtě*, *Mediaevalia historica bohemia* 3/1993, s. 111–132; TÝŽ, *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, Praha 1997, s. 328–346.

10) F. ŠMAHEL, *Idea národa v husitských Čechách*, s. 223–225.

11) JIŘÍ DAÑHELKA, KAREL HÁDEK, BOHUMIL HAVRÁNEK, NAĎA KVÍTKOVÁ (edd.), *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*, díl 2, verše 68/179–180.

12) VÁCLAV BOK, *Středohornoněmecká poezie na dvorech české šlechty*, in: Moravo, Čechy, radujte se! (Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců), Praha 1998, s. 131–147.

13) ROMAN HECK, *Z problematyki ideologicznej „Kroniki Zbrasławskiej“*, in: Studia z dziejów kultury i ideologii ofiarowane E. Małeczynskiej w 50 rocznicy pracy dydaktycznej i naukowej, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968, s. 125–141, především s. 127–132. Nověji kriticky k vývodům Heckovým MARTIN NODL, *Nacionalismus a národní vědomí na počátku 14. století a Karlova snaha o bezkonfliktní obraz soužití zemských Čechů a Němců*, in: Týž, *Tři studie o době Karla IV.*, Praha 2006, s. 77–83.

14) F. GRAUS, *Die Nationenbildung der Westslawen im Mittelalter*, s. 86, se domnívá, že národnostní sebeuvědomění šlechty ve smyslu zemského patriotismu je přímým důsledkem německé kolonizace, resp. sociálních jevů z ní plynoucích.

15) Nadále si udržely platnost rozborů VÁCLAVA CHALOUPECKÉHO, *Inaugurační diplomy krále Jana z roku 1310 a 1311*, Český časopis historický 50–52/1947–1949, s. 69–102. Nověji JIŘÍ SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský a jeho doba 1296–1346*, Praha 1994, s. 149–165.

16) K charakteristice zemského „vlastenectví“ Jana IV. z Dražic ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Biskup Jan IV. z Dražic, (1301–1343)*, Praha 1991, s. 149–152.

17) JOSEF EMLER, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, díl 3, Praha 1980, s. 782, č. 2008.

18) JAROSLAV KADLEC, *Mistr Vojtěch Raňkův z Ježova*, Praha 1969, s. 31–33, 67–68. Nověji FRANTIŠEK ŠMAHEL, *Lingua et sanguis: pokrevní společenství „jazykového národa“ ve středověkých Čechách*, Časopis Matice moravské 117/1998, s. 407–416.

19) Ke všem těmto případům srov. M. NODL, *Nacionalismus a národní vědomí na počátku 14. století*, s. 83–90.

20) JAKUB SICHÁLEK, *Vícejazyčnost literárního života v českých zemích 14. a 15. století. Sedm tematických exkurzů v rámci bohemistiky*, Česká literatura 62/2014, s. 711–744.

21) M. NODL, *Nacionalismus a národní vědomí na počátku 14. století*, s. 90–92.

22) Pro polský dvůr srov. KRZYSZTOF OŻÓG, *Uczni w monarchii Jadwigi Andegawenskiej i Władysława Jagiełły (1384–1434)*, Kraków 2004.

23) Obšírně MARTIN NODL, *Dekret kutnohorský*, Praha 2010, s. 53–92.

24) K počtu studentů a mistrů jednotlivých národů FRANTIŠEK KAVKA, *Mistři-regenti na artistické fakultě pražské univerzity v letech 1367–1420*, in: *Z českých dějin. Sborník prací in memoriam prof. dr. V. Husy*, Praha 1966, s. 77–96; FRANTIŠEK ŠMAHEL, *Pražské universitní studentstvo v předrevolučním období 1399–1419*, Praha 1967.

25) FERDINAND TADRA, *Příspěvky k dějinám university Pražské ve čtrnáctém století*, Věstník Královské české společnosti nauk 1890, s. 305.

26) K definici *concordia naciotnum* M. NODL, *Dekret kutnohorský*, s. 92–106.

27) Nejnověji celou problematiku znovu přehledně pojednal OLIVIER MARIN, *L'archevêque, le maître et le dévot. Genèses du mouvement réformateur pragois. Années 1360–1419*, Paris 2005, 477–508.

28) M. NODL, *Dekret kutnohorský*, s. 125–133.

29) Tuto reflexi přetiskl FRANTIŠEK MICHÁLEK BARTOŠ, *Husitství a cizina*, Praha 1931, s. 255.

30) K počátkům sporům o Viklefa M. NODL, *Dekret kutnohorský*, s. 133–144, 156–159.

31) Soupeření o mocenské postavení v Praze ve 14. a 15. století mistrně vystihl JAROSLAV MEZNÍK, *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990.

32) Srov. F. ŠMAHEL, *Idea národa v husitských Čechách*, s. 44–49.

33) K pojmu „puri Bohemi“ srov. FRANTIŠEK ŠMAHEL, *Idea národa v husitských Čechách*, Praha 20002, s. 44–48.

34) *Defensio mandati* vydal Documenta Mag. Joannis Hus. Vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam, (ed.) FRANTIŠEK PALACKÝ, Praha 1869, s. 355–363.

35) K tomu M. NODL, *Dekret kutnohorský*, s. 257–263.

36) Documenta Mag. Joannis Hus. Vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam, (ed.) F. PALACKÝ, s. 177.

37) HERMANN VON DER HARDT, (ed.), *Magnum oecumenicum Constantiense Concilium*, Francofurti-Lipsiae 1699, díl 4, sl. 758.

38) *Ordinationes magistrorum Boemiae contra magistros Theutunicorum* jsou vydány v Codex Juris Bohemici, (ed.) H. JIREČEK, díl 2/3, s. 297–298, č. 20.

39) Kompromisní české návrhy na řešení sudetoněmecké krize nejnověji shrnul ANTONÍN KLIMEK, *Velké dějiny zemí Koruny české*, díl XIV: 1929–1938, Praha–Litomyšl 2002, s. 597–613.

40) JOHANN LOSERTH (ed.), *Die Denkschrift des Breslauer Domherrn Nicholas Tempelfeld*, s. 135; *Chronica pontificum et imperatorum Romanorum*, (ed.) GEORG Leidinger, Andreas von Regensburg sämtliche Werke, München 1903, s. 120.

41) Podrobně k němu M. NODL, *Dekret kutnohorský*, s. 254–257.

42) Václavův mandát známe bohužel jen ve starém regestu (originál není dochován), který přetiskl KONSTANTIN VON HÖFLER (ed.), *Geschichtsschreiber der hussitischen Bewegung in Böhmen*, Wien 1865, díl 2, s. 156.

43) Documenta Mag. Joannis Hus. Vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam, (ed.) F. PALACKÝ, s. 183–184.

44) Výstižně celou problematiku zpracoval F. ŠMAHEL, *Idea národa v husitských Čechách*, s. 144–187. Polemicky vůči tezi o vítězství principu víry nad národem PETR ČORNEJ, *Rozhled, názory a postoje husitské inteligence v zrcadle dějepisectví 15. století*, Praha 1986.

45) FRANTIŠEK ŠMAHEL, *Výsledky a výhledy výzkumu národnostní skladby českých měst od konce 13. do počátku 15. století*, in: Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918, (ed.) Richard Marsina, Martin 1984, s. 239–254; LUDMILA SULITKOVÁ, *Národnostní struktura moravských měst ve středověku se zvláštním zřetelem na královská města*, in: Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918, s. 255–266.

46) Husitského mesianismu si poprvé povšiml RUDOLF URBÁNEK, *Český mesianismus ve své době hrđinské*, in: Od pravěku k dnešku: sborník prací z dějin československých: k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře, Praha 1930, s. 262–284. Nejnověji F. ŠMAHEL, *Idea národa v husitských Čechách*, s. 93–96.

47) Rozhodně se však nejednalo o hledání „střední cesty“ po vzoru anglikánské

církve, jak se snaží konstruktivisticky tvrdit ZDENĚK V. DAVID, *Nalezení střední cesty. Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi*, Praha 2012.

48) Srov. JAN P. KUČERA, JIŘÍ RAK, *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha 1983; FRANTIŠEK KUTNAR, *Obrozenské vlastenectví a nacionalismus*, Praha 2003.

8. „SAHAJE VÍNA ROZLÍŠ PIVA“: ALKOHOL A OPILSTVÍ VERSUS EKONOMIE ZISKU

1) KAREL DVOŘÁK, *Humanistická etnografie Čech. Johannes Butzbach a jeho Hoddoporicon*, Praha 1978, s. 46.

2) *Mistra Pavla Židka Správozna*, (ed.) Z. TOBOLKA, Praha 1908, s. 71.

3) *Mistra Pavla Židka Správozna*, (ed.) Z. TOBOLKA, s. 60.

4) *Archiv český*, díl X, s. 362.

5) Srov. statistická data z roku 2013: <http://zpravy.aktualne.cz/finance/nakupovani/spotreba-alkoholu-roste-prumerny-cech-vypije-175-litru/r~c7fbb-9145db311e380120025900fea04/>.

6) Srov. JOSEF MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*, díl 3: *Města*, Praha 1998, s. 322–371.

7) *Mistr Jan Hus, Drobné spisy české*, (ed.) AMEDEO MOLNÁR, Praha 1985, s. 227.

8) Latinský spis Tadeáše Hájka z Hájku *De cerevisia* nemá moderní edici a je dochován pouze ve starých tiscích. Na konci 19. století vyšel český překlad v časopise *Kvas* roku 1878 a v *Pivovarských listech* roku 1884. Nejnověji k Hájkovi a jeho spisu sborník *Tadeáš Hájek z Hájku*, (ed.) PAVEL DRÁBEK, Praha 2000, kde především studie ZDENKA TEMPÍRA, *Pěstování chmele do 16. století a Tadeáš Hájek*, s. 67–78; PAVEL DRÁBEK, *Medicínské aspekty v Hájkově knížce o pivu*, s. 93–94.

9) Vše podle JOSEF JANÁČEK, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, Praha 1959.

10) JAROMÍR ČELAKOVSKÝ (ed.), *Privilegia královských měst venkovských v letech 1225–1419*, Praha 1895 (Codex iuris municipalis), díl 2, č. 14, s. 42–46.

11) J. ČELAKOVSKÝ (ed.), *Privilegia královských měst venkovských v letech 1225–1419* (CIM II), č. 21, s. 57–59.

12) Šířeji k tomu MARTIN NODL, *Sociální aspekty středověkého městského pivovarnictví*, Documenta Pragensia 25/2007, s. 53–67.

13) JAROSLAV MEZNÍK, *Pražská řemesla počátkem 15. století*, Pražský sborník historický 7/1972, s. 29–30.

14) *Archiv český*, díl IX, s. 467–468. K tomu srov. *Archiv český*, díl IV, s. 318–319.

15) M. NODL, *Sociální aspekty pozdněstředověkého městského pivovarnictví*, s. 62–63.

16) ZIKMUND WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. věku*, Praha 1906, s. 312–313.

17) FRANTIŠEK HOFFMANN, *Jihlava v husitské revoluci*, Havlíčkův Brod 1961, s. 70.